

Elisja Schulte-van Kessel, *Geest en vlees in godsdienst en wetenschap. Vijf opstellen over gezagsconflicten in de 17de eeuw* (Studiën van het Nederlands instituut te Rome, VII, dissertatie Nijmegen 1980; Den Haag: Staatsuitgeverij, 1980, 272 blz., f35,—, ISBN90 1202949 x).

De hier geboden titel geeft de inhoud van deze bundel niet nauwkeurig weer. Het probleem vlees en geest is niet in alle opstellen overheersend en de zogenaamde gezagsconflicten staan bepaald niet centraal. Een wat zakelijker titel was beter geweest. Ik stel me zoiets voor als 'Noordnederlandse katholieke vroomheid in de zeventiende eeuw. Vijf biografische en cultuurhistorische opstellen'. Maar de auteur wilde kennelijk meer dan dat en kleepte alles wat pretentiever aan. Nadat reeds vier van de hier bijeengebrachte opstellen tussen 1966 en 1977 waren gepubliceerd, werd zij namelijk meegetrokken door de nieuwe stroming van de mentaliteitsgeschiedenis en geraakte zij bovendien hevig en intens geïnspireerd door uit het modern feminisme aangereikte begrippen en problemen. Te pas – maar ook wel eens te onpas – werden de voor de auteur fascinerende vernieuwingen in visie en aanpak nu in dit boek verwerkt. De vijf opstellen werden geplaatst in een nogal ingewikkeld kader van een wat moeizaam theoretisch gestelde inleiding, van zogenaamde 'Toetsstenen' – waaronder een kostelijk citaat van 'onze' P.J. Blok uit 1910 over de door hem veronderstelde geringere begaafdheid bij meisjes voor de geschiedenisstudie – en van niet eenvoudig gehouden conclusies. De reeds eerder gepubliceerde opstellen kregen een geactualiseerde en modieuze 'face-lift'.

Alleen de (nieuwe) vijfde bijdrage wordt duidelijk door de titel van de bundel gedekt (153-181). Deze houdt zich bezig met een door enkele vrome, intellectuele mannenbroeders te Rome in het begin van de zeventiende eeuw aanvankelijk beleden en tijdelijk in praktijk gebrachte afkeer van het huwelijk. Het ging hier om enkele Italianen en de Nederlander Johannes van Heeck (Heckius) – wiens leven en werken in een voorafgaand opstel uitvoerig aan bod komen (115-155) – die een voor religieuze bezinning bedoelde *Academia dei Lincei* te Rome in 1603 oprichtten waarbij men zich onder een kuisheidsgelofte kon aansluiten. Dat bij deze afkeer van het huwelijk het aan het feminisme ontleende en daarin opgeleefde begrip misogynie (vrouwenhaat) zo belangrijk is als de auteur zou willen, is moeilijk te bewijzen. Het lijkt eerder een geïnternaliseerde strijd bij verlaat-puberachtige jongemannen tussen de Hogere (geest) en het Lagere (vlees) waarbij 'de' vrouw hoogstens als symbool gold voor het even afschrikwekkend als aantrekkelijk vleselijke. Men zou daarover nog heel wat kunnen psychologiseren, daarbij bijvoorbeeld denkend aan angst voor de (eventueel falende) geslachtsdaad en schuldgevoel over masturbatie – maar zulk mijmeren blijft hypothetisch. Gelukkig kon overigens voor deze katholieke leken – bij clericalen moest dit anders gaan – alles vrij soepel aflopen: er kwamen toch reëel vrouwen op het toneel en het vlees (in dit geval van de mannen) bleek even zwak als enige (veronderstelde) misogynie. Of de vrouwen daarna 'in de geest' overwonnen, is een vraag die, bij gebrek aan bronnen, helaas niet kan worden beantwoord.

Wat men ook verder van titel en vernieuwende visies denken moge, dit boek biedt in ieder geval vijf levendig geschreven detailstudies, prachtig uitgegeven en fraai geïllustreerd met goede annotatie en index. De opstellen handelen over een ons eigenaardig voorkomend gesloten wereldje van nijvere priesters, brave geleerden en godvruchtige kloppers – voor deze criticus waarschijnlijk minder herkenbaar dan voor oudere lezers van katholieken huize. Deze personen namen binnen de Republiek een, door achterstelling en isolement, bescheiden blijvende plaats in of bleven als vreemdelingen uit het noorden in het cosmopolitische Rome toch wat uitzonderlijk, zeer bereisd en wellicht enigszins 'anders'. Zij wijdden

zich volijverig aan theologisch, organisatorisch, pastoraal of charitatief werk dat, vooral in de tweede helft van de zeventiende eeuw, door het toen juist voor enigen onder hen aantrekkelijke jansenisme, niet altijd van conflicten verschoond bleef. Dat er een rolverdeling tussen mannen (priesters) en vrouwen (klopjes) was in de zeventiende eeuw en nog lang tot in deze eeuw was zo vanzelfsprekend dat de nadrukkelijkheid waarmee deze nu door de auteur onderstreept wordt enigszins onnodig lijkt. Alle personen die hier beschreven worden kwamen uit de hogere stand van de katholieke burgerij en beschikten over niet onaanzienlijke vermogens – juist daardoor vielen hun levens en werken in eigen kring nogal op en vonden hun werkzaamheden en onderlinge contacten een schriftelijke neerslag die bovendien bewaard is gebleven.

Het is de verdienste van de auteur dat heel wat van die geloofsijver en liefdadigheid herleeft. Het was de moeite waard deze opstellen eens samen te brengen. Opstellen over enige voor ons toch wel wat ongewone mensen, binnen eigen kring 'gewoon' geacht, hoewel opvallend genoeg uitzonderlijk begunstigd door vermogen en hoge sociale positie. Dit alles dan doortrokken van een in die kring waarschijnlijk traditionele en niet altijd even diepe vroomheid die toch ontroeren kan. Om het werk en de ijver, om de ernst en de toewijding.

I. Schöffner

M. van der Bijl, *Idee en interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702 en 1715* (Historische studies uitgegeven vanwege het Instituut voor geschiedenis der RU te Utrecht, XLII; Groningen: Wolters-Noordhoff, Bouma's Boekhuis, 1981, xl + 451 blz. + 61 ongepagineerde bijlagen (genealogische en andere tabellen) f 80,—, ISBN 906243018x).

De strijd tussen prinsgezinden en staatsgezinden is niet zo'n bijster modieus onderwerp meer. Dat is jammer, want die schijnbaar zuiver politieke tegenstelling heeft, naar we tegenwoordig gemakkelijker geneigd zijn aan te nemen, nog andere aspecten. Economische ambities en religieuze aspiraties kunnen gelden als drijfveren voor positie- en statusverbetering van individuen, families of andere groepen. Dat de historicus via de methode van de prosopografie of het collectief biografisch onderzoek een scherper beeld kon krijgen, niet alleen van de 'structure of politics' maar ook van de 'structure of history', hebben pre-structuralisten als Namier al aangetoond. In Nederland heeft dit arbeidsintensieve type onderzoek – dat men gegarandeerd nooit in 6000 manuren met een noemenswaardig proefschrift kan afsluiten – weinig ingang gevonden. D.J. Roorda en enige vroedschapsdoorlichters zijn wat dat betreft *rarae aves* gebleven.

Het Utrechtse proefschrift van Van der Bijl biedt, een jaar na J. Aalbers, een tweede belangrijke bijdrage aan een wat verwaarloosd tijdperk van onze geschiedenis. Een lokale of puur politiek-historische studie is het zeker niet. Het is meer een soort integrale regionaal-politieke studie met een sterk economisch-historische inslag. De hoofdtitel 'idee en interest' vormt een programma, waarmee de auteur zich eigenlijk van Namier afwendt (2-3), want die scepticus geloofde méér in het interest dan in de 'idee' als motor voor politiek handelen. Misschien is de typisch Nederlandse variant van de Verlichting, de physico-theologie, wel een steun voor de stelling van de auteur (3, 13-14) dat zijn 'voorop plaatsen van de theologische opvattingen... in overeenstemming [is] met de centrale plaats die deze ideeën in de geesten van de toenmalige mensen innamen' (182). Ook de wereldbeschouwing van de auteur zal aan deze interpretatie niet vreemd zijn.

Middels wat hij zelf noemt 'microscopische arbeid' (15) heeft Van der Bijl een onderzoek